

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2023 – Volume 32, Issue 3, pp. 77–84
<http://doi.org/10.18352/jsi.789>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Rotterdam University of Applied Sciences
Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

lectoraat Jeugd en Samenleving van Hogeschool Inholland.

Sarah Uitman, MSc, is pedagoog en als docent en
onderzoeker verbonden aan de master Pedagogiek en het
lectoraat Jeugd en Samenleving van Hogeschool Inholland.

Dr. Jan Sanne Mulder is andragoog en zelfstandig
onderzoeker en verzorgt onderwijs over praktijkonderzoek,
onder meer bij de master Pedagogiek van Hogeschool
Inholland.

Correspondence to: Roel van Goor

E-mail: Roel.vanGoor@inholland.nl

Category: IWO

Dr. Roel van Goor is pedagoog en als docent en
onderzoeker verbonden aan de master Pedagogiek en het

DE ROL VAN JEUGDPROFESSIONALS BIJ VERANDERING VAN 'HET SYSTEEM': PEDAGOGISCHE SPELERS IN HET SPEL

ROEL VAN GOOR,
SARAH UITMAN,
JAN SANNE MULDER

INLEIDING

"...members of the profession claim the right to judge the demands of employers or patrons and the laws of the state, and to criticize or refuse to obey them [...] on the professional grounds that the basic value or purpose of a discipline is being perverted" (Freidson, 2001, pp. 220-221).

In het artikel *Pedagogische stem ontbreekt in het publiek debat* doet Sophie Vermaning (2022) een oproep aan beroepsgenoten. De impact die maatschappelijke misstanden hebben op de jeugd moet pedagogische professionals ertoe aanzetten collectief hun verantwoordiging te delen over het onvermogen van overheid en beleid om zorg te dragen voor de belangen van jeugdigen. Als pedagogen, jeugdonderzoekers en opleiders van jeugdprofessionals verbonden aan een hogeschool voelen wij ons uiteraard aangesproken.

In dit artikel onderzoeken we de rol die professionals kunnen spelen bij de verandering van onze maatschappelijke instituties. Vanuit een systeemperspectief betogen we dat iedereen die direct of indirect betrokken is bij jeugdigen onderdeel is van, en mede vormgeeft aan 'het systeem'. Op alle niveaus zijn er kansen om via het eigen handelen bij te dragen aan systeemverandering. Stelling nemen in het publieke debat, waartoe Vermaning oproept, is één van de handelingsopties.

OPVOEDING ALS DIRECTE ONGANG MET JEUGDIGEN (EN OUDERS)

Het volgende citaat van Vermaning raakt een belangrijk punt: "Wij pedagogen zijn deskundig in het signaleren van hulpvragen en het bieden van passende ondersteuning, maar lijken zelf te verdrinken in de complexiteit van de dagelijkse praktijk" (Vermaning, 2022). Het typeert het hedendaagse denken over opvoeding dat zich vooral richt op de interactie tussen opvoeders en kinderen in het alledaagse leven. Vaak is pas in tweede instantie aandacht voor de bredere context waarin de opvoeding gestalte krijgt.

Twee tendensen binnen de wetenschappelijke pedagogiek helpen het ontstaan van deze focus te begrijpen. Allereerst wordt in de pedagogiek de pedagogische relatie van oudsher beschouwd als het centrum van de opvoeding. Veel theorievorming en pedagogisch onderzoek is gericht op hoe opvoeders het beste kunnen handelen in contact met jeugdigen. Opvoeding als verschijnsel wordt daarbij primair gelokaliseerd in het opvoedgedrag van individuele opvoeders. Een tweede tendens zien we in de ontwikkelingspsychologisering van de pedagogiek. Dit versmalt de focus verder door het opvoedgedrag primair te beschouwen in het licht van de effecten ervan op 'de ontwikkeling' van het individuele kind.

Dat de aard en kwaliteit van directe opvoedrelaties cruciaal zijn voor hoe de jeugd opgroeit, stellen wij niet ter discussie. Onze zorg is echter dat een te smalle focus hierop een blinde vlek creëert voor bredere sociale en maatschappelijke ontwikkelingen die alle jeugdigen raken, waardoor ook pedagogische verantwoordelijkheid nauwelijks op dit niveau wordt gelokaliseerd. Politieke besluiten over huisvesting van jongeren, of de inrichting van stadswijken worden niet beschouwd als onderdeel van de opvoeding. Maar waarom niet? Het gaat om keuzes die impact hebben op de levens van jeugdigen. Veel opvoedkwesties vragen op alle niveaus van onze samenleving een inspanning en vereisen dus een brede maatschappelijke opvoedverantwoordelijkheid (Van Goor & Wiersma, 2019). De veronachtzaming van belangen van jeugdigen in de opvang van

vluchtelingen, wachtlijsten in de jeugdhulp, of het toenemende aantal kinderen dat opgroeit in armoede maken dit pijnlijk duidelijk.

SYSTEMISCH OF SYSTEEMGERICHT

Gelukkig is er tegenwoordig wel aandacht voor de sociale systemen waarbinnen de opvoeding plaatsvindt, maar die aandacht is doorgaans vooral *van buiten*. Op uitvoeringsniveau wordt door jeugdprofessionals bijvoorbeeld steeds meer 'systeemgericht' gewerkt en is er oog voor hoe de bredere sociale en maatschappelijke context doorwerkt in de levens van individuele jeugdigen en hun alledaagse opvoeding. Het probleem is alleen dat het begrip *systeemgericht* al aangeeft dat het opvoedsysteem van buitenaf wordt bekeken, alsof de professional er zelf geen onderdeel van uitmaakt.

Zo'n systeemfocus van buitenaf toont zich ook in academische studies, beleidsstukken, publieke debatten en opleidingen met aandacht voor maatschappelijke opvoedvraagstukken. Het gaat vaak om afstandelijke (maatschappij-)kritische beschouwingen op dé (westerse) wereld, dé hedendaagse samenleving, dé systeemwereld, of dé politiek en hoe deze uitpakken voor jeugdigen.

Vanuit een buitenpositie zoals we hierboven schetsen, neemt oordelen en handelen de vorm aan van een kritische evaluatie van, advies aan, of implementatie van werkwijzen binnen het systeem, in een poging om de dynamiek aldaar te beïnvloeden. Schön (2004) wijst er echter op dat alleen onbeduidende problemen baat hebben bij een beschouwende blik op afstand (*de high ground*). Echt belangrijke kwesties dien je aan te pakken met de poten in de modder van de *swampy lowlands*. Van *buitenaf* verander je diep verankerde patronen niet op de lange termijn.

Het innemen van een beschouwende buitenpositie suggereert dat de eigen rol en context waarbinnen het handelen wordt vormgegeven, geen rol speelt bij de thematiek die aan de orde is. Dit leidt tot een typische tweedeling tussen 'wij' onderzoekers en docenten versus 'zij', de professionals, beleidsmakers en bestuurders. Of tussen 'wij' leerkrachten, jongerenwerkers en hulpverleners versus 'zij', de kinderen en ouders. Voor opvoedvraagstukken geldt echter juist dat de wetenschappelijke, politieke en professionele context onderdeel zijn van het probleem.

Systeemdenker Taleb (2014) hekelt het oordelen over en beïnvloeden van situaties waarvan je zelf geen onderdeel uitmaakt, vanwege de afwezigheid van *skin in the game*. Hiermee bedoelt hij dat een partij nadruk legt op de tekortkomingen van anderen, zonder zelf iets op het spel te

DE ROL VAN JEUGDPROFESSIONALS BIJ VERANDERING VAN 'HET SYSTEEM'

zetten. Hij ziet het als kenmerkend voor onze tijd en de belangrijkste factor in het ontstaan van grote systeemcrises: 'At no point in history have so many non-risk-takers, that is, those with no personal exposure, exerted so much control' (Taleb, 2014, p.6). Volgens Taleb ontstaat zo een destructieve asymmetrie waarin degenen die buiten schot blijven, bepalen hoe het gaat, terwijl burgers de prijs betalen. Precies zoals we zien bij de toeslagenaffaire, bezuinigingen op een jeugdzorg die in zwaar weer verkeert, en de weigering om opvang voor vluchtelinggezinnen te realiseren.

De professionele aandacht voor opvoeding is zelden écht systemisch in de zin dat we ons realiseren dat *het systeem* niet daarbuiten is, maar dat we er onderdeel van zijn. Terwijl juist hier kansen liggen. Socioloog Elias (1971) verbeeldt het systemische perspectief metaforisch als het spelen van een spel waar we niet als toeschouwers van een afstand naar kijken, maar ervaren dat het spel zich voltrekt in en om ons heen. We zijn als spelers onderling verbonden en dus afhankelijk van hoe het spel zich ontwikkelt, maar we beïnvloeden het spel ook met de zetten die we doen. Als we ons realiseren dat we onderdeel zijn van opvoedvraagstukken en een aandeel hebben in het ontstaan ervan, kunnen we ook deel zijn van de oplossing.

EEN SYSTEMISCHE BENADERING VAN PEDAGOGISCHE PROFESSIONALITEIT

Pedagogisch handelen beperkt zich zo bezien niet tot het handelen in directe relatie tot kinderen of ouders. Het omvat ook het handelen dat gericht is op het beïnvloeden van elementen van de bredere – bijvoorbeeld institutionele – systeemdynamiek. Pedagogisch handelen is ook niet voorbehouden aan diegenen die we van oudsher 'pedagogisch professionals' noemen, zoals leerkrachten, jeugdhulpverleners en pedagogisch medewerkers. Het is een opdracht voor iedereen wiens handelen direct of indirect de levens van jeugdigen raakt. Bijvoorbeeld van Kamerleden die zich hard maken voor de kindregeling in de toeslagenaffaire (De Staatssecretaris van Financiën, 2021), de kinderrechter die eist dat alle mogelijkheden voor het bij elkaar houden van broertjes en zusjes onderzocht zijn, alvorens een uithuisplaatsing op te leggen (Smolenaars & Kropman, 2022) en de documentairemaker die het leed en de vrijwillige opvang van kinderen in het door oorlog verscheurde Oekraïne in beeld brengt (Lereng Wilmont, 2022). Als we het zo bekijken, kan opvoedverantwoordelijkheid door vele schouders gedragen worden.

Toegespitst op jeugdprofessionals betekent een systemische benadering van binnenuit dat hun pedagogisch opdracht niet alleen ligt in hun primaire uitvoerende taak, met hún klas, de jeugdigen

die zij begeleiden, of de gezinnen in hun case-load. De opdracht omvat ook zorgdragen voor hoe directe collega's hun werk invullen, hoe het werk wordt ondersteund en gefaciliteerd door beleid en leidinggevenden en hoe het pedagogisch klimaat in de organisatie – of zelfs de maatschappij – als geheel wordt vormgegeven.

Systemisch begrepen impliceert pedagogische professionaliteit dat je je hard maakt voor bredere besluiten, routines, structuren en processen die positief bijdragen aan het opgroeien en de opvoeding van jeugdigen. En omgekeerd betekent het dat je als jeugdprofessional inzet op verandering, zo nodig eigenwijs bent en weerstand biedt tegen de gangbare praktijk waarvan je onderdeel uitmaakt, als de belangen van jeugdigen uit beeld verdwijnen of worden geschaad. In lijn met het openingscitaat van Freidman kunnen we zelfs stellen dat dit de kern raakt van wat het betekent om *pedagogisch* professional te zijn.

Vermaning toont een krachtige voorbeeld van een systemische benadering van professionaliteit. Zij wil haar bijdrage als pedagoog niet beperken tot doceren over opvoeding. Ze roept pedagogisch professionals publiekelijk op om collectief, met meer gewicht, op te komen voor de positie van alle jeugdigen. In een artikel in Trouw vraagt Vermaning (2023) zich bovendien hardop af waarom (subsidie)geld, goede randvoorwaarden en leuke extra's doorgaans steeds toegankelijker worden als je verder af staat van de professionele uitvoeringspraktijk, daarmee onder meer doelend op docenten en onderzoekers zoals zijzelf. Ze doet dus een appèl op professionals, maar vecht tegelijk voor een betere positie van die professionals, haar eigen positie daarbij ter discussie stellend.

SYSTEEMVERANDERING VAN BINNENUIT

Moeten alle pedagogen dan – net als Vermaning – de barricaden op? Wij denken van niet. De meeste professionals zullen niet op de zeepkist gaan staan of zich manifesteren als activist. En dat is niet erg. Zij zullen zich in de eerste plaats richten op het werk in hun eigen organisatie, wat vanuit systemisch perspectief ook voor-de-hand-liggend is. En juist in die dagelijkse eigen praktijk kan de pedagogisch professional het meeste invloed uitoefenen.

Wie zorgvuldig naar het werkveld kijkt, zal hoopvol zijn op dat gebied. Elke dag zijn er op lokaal niveau talloze voorbeelden op te halen van professionals die iets nieuws proberen of zaken ter discussie stellen om niet-constructieve patronen te doorbreken en het systeem in beweging te zetten. Het gaat in veel gevallen om schijnbaar kleine acties van professionals: het initiatief nemen om eindelijk ook school-breed eens iets te ondernemen tegen het online

DE ROL VAN JEUGDPROFESSIONALS BIJ VERANDERING VAN 'HET SYSTEEM'

pesten; zich inzetten om ook het cliëntperspectief meer mee te nemen in besluitvorming; of collega's mobiliseren om zich hard te maken voor een werkbare caseload, vermindering van administratielast, of tijd en ruimte voor intercollegiale intervisie. Zo bezien lijkt creatief omgaan met, en inspelen op de complexiteit van de alledaagse werkpraktijk al eerder regel dan uitzondering.

Een sceptische reactie kan zijn dat je met alleen zulke acties het overkoepelende beleid of bredere systeem dat de belangen van jeugdigen structureel veronachtzaamt, niet verandert. En die reactie is terecht. Voor omvattende systeemverandering heb je ook spelers nodig die radicaler zijn in hun acties, een groter publiek opzoeken en hun pijlen richten op waar de centrale invloed zit. Tegelijkertijd kunnen kleine veranderingen een substantiële impact hebben op direct betrokkenen. Bovendien realiseer je grote en duurzame systeemverandering alleen, als een heleboel mensen op verschillende plekken bereid zijn om stappen te zetten. Zo zijn de reikwijdte en impact van *Kick Out Zwarte Piet* niet te overschatten, maar krijgt de transformatie pas echt vorm met al die raadsleden, ouders, of leerkrachten die het aandurven om zich als eerste in hun gemeente, buurt of organisatie – vaak tegen wil en dank – in te zetten voor roetveegpieten bij de volgende viering van het Sinterklaasfeest.

In termen van de spelmetafoor: Elke speler – waaronder ook coach, scheidsrechter, bondbestuurders en publiek – weegt af wat voor type speler hij of zij is en welke spelstrategie wordt gehanteerd. Maar welke keuzes ook gemaakt worden, de zetten van alle spelers samen bepalen hoe het spel zich ontwikkelt. Elke speler heeft daarmee de mogelijkheid om het spel te beïnvloeden. Die invloed zal vaak beperkt zijn en afhankelijk van de positie, status en skills die je als speler hebt. Toch is die invloed onvoorspelbaar; rimpelingen die klein en lokaal worden ingezet, kunnen uitgroeien tot gigantische golven.

HAND IN EIGEN BOEZEM

Als we zelf niet willen verworden tot analyserende omstanders, dan moeten ook wij hand in eigen boezem steken en ons beraden op wat wij kunnen doen om het systeem te veranderen.

Dit nemen we mee in ons hbo-masteronderwijs waarin we met onze studenten – allemaal beroepsbeoefenaren – zoeken naar wat het betekent om een goede pedagogische speler in het spel te zijn. We leren studenten uitdrukking te geven aan een pedagogisch engagement door via het experimenteren met nieuw gedrag hun eigen beroepspraktijk als opvoedcontext te verrijken.

Dat is meer dan een persoonlijk moreel gemotiveerd activisme. Het vergt een vermogen tot pedagogische verbeelding op basis van tact, ervaring en (intellectuele) arbeid, zoals verdieping in pedagogische inspiratiebronnen (Biesta et al., 2015). Het vereist ook het vermogen om deze verbeelding te vertalen naar handelen dat effectief van *binnenuit* inspeelt op de systeemdynamiek van de bestaande praktijk. Hiervoor doen studenten een beroep op inzichten uit de systeem- en complexiteitstheorie (Mulder, 2021).

Onze studenten geven aan weer echt met hun vak bezig te zijn en energie te krijgen van het leren door te doen. Ze ervaren onverwacht ruimte om dingen anders te doen en zien dat er ook daadwerkelijk iets verandert door hun acties. Een krachtig voorbeeld daarvan is een student die als gezinshulpverlener onderdak regelde in het kantoor van haar organisatie voor een vader en zijn twee kinderen die dakloos dreigden te raken. En die vervolgens de gemeentepolitiek in Den Haag in beweging kreeg door met haar verhaal de media op te zoeken (Rubio, 2021). De opleiding leerde haar naar eigen zeggen dat er opties zijn waarmee je, pedagogisch-geëngageerd, bureaucratische muren kan doorbreken.

Naast ons onderwijs is dit artikel ook een uitdrukking van de taak die we onszelf stellen. We blijven zoeken naar manieren om voorbij onze primaire taak bij te dragen aan een maatschappij waarin recht wordt gedaan aan alle jeugdigen. Het is immers ook onze maatschappelijke opvoedverantwoordelijkheid om een zo goed mogelijke pedagogische speler in het spel te zijn.

DISCLOSURE OF INTEREST

Het artikel is tot stand gekomen met medewerking van docenten en studenten van de masteropleiding Pedagogiek van Hogeschool Inholland. In het bijzonder dank aan Marte Smid, Marleen Schaapman (evenals de auteurs docenten binnen de leerlijn pedagogische kwaliteit), Saloua Ouari (student) en Annika Keijser (alumnus).

REFERENTIES

- Biesta, G., Priestley, M., & Robinson, S. (2015). The role of beliefs in teacher agency. *Teachers and Teaching*, 21(6), 624–640. <https://doi.org/10.1080/13540602.2015.1044325>
- De Staatssecretaris van Financiën. (2021, 8 juli). *Appreciatie motie ten aanzien overnemen advies kinderen en jongeren Kindregeling van uw leden Kat, Grinwis, Alkaya, Snel, van Dijk, Azarkan en Idsinga* (Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal). Ministerie van

- Financiën. Geraadpleegd op 6 september 2023 van <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-86d7262b-995c-4c7e-8689-b9b3b9c48903/pdf>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Polity Press.
- Lereng Wilmont, S. (regisseur). (2022). *A House made of Splinters*. Ström Pictures.
- Mulder, J. S. (2021). *Van binnenuit. Onderzoekend omgaan met lastige vraagstukken in onderwijs en hulpverlening*. Open Universiteit.
- Rubio, I. (2021, 31 mei). Zieke Haagse vader slaapt met drie kinderen op grond in kantoor: 'Ik kan ze toch niet op straat laten!'. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 4 september 2023 van <https://www.ad.nl/den-haag/zieke-haagse-vader-slaapt-met-drie-kinderen-op-grond-in-kantoor-ik-kan-ze-toch-niet-op-straat-laten~aaf318b4/>
- Schön, D. A. (2004). Knowing-in-action: The new scholarship requires a new epistemology. In B. Cooke & J. Wolfram-Cox (Red.), *Fundamentals of action research*, Vol. 3 (pp. 377–394). Sage.
- Smolenaars, M., & Kropman, R. (2022, 14 oktober). In het hart van een zorginfarct: het gaat de kinderrechtser om het kind, niet om 'de waarheid'. *Follow The Money*. Geraadpleegd op 4 september 2023 van <https://www.ftm.nl/artikelen/rechtbankserie-jeugdzorg-5-feitenonderzoek?share=iPkTVnafhQw5i2NOREBVtenps%2F9%2FMOTwTTETGna0WvV9guY7PCqDf%2BVy4OOEpU8%3D>
- Taleb, N. N. (2014). *Antifragile. Things that gain from disorder*. Random House.
- Van Goor, R., & Wiersma, M. (2019). De jongere in overgang naar volwassenheid centraal: naar een maatschappelijke opvoedverantwoordelijkheid. In T. Kampen (Red.), *De mens centraal* (pp. 69–90). Van Gennep.
- Vermaning, S. (2022, 18 oktober). Pedagogische stem ontbreekt in het publiek debat. *Sociale vraagstukken*. Geraadpleegd op 4 september 2023 van <https://www.socialevraagstukken.nl/pedagogische-stem-ontbreekt-in-publiek-debat/>
- Vermaning, S. (2023, 27 maart). Het belangrijkste werk krijgt het minste betaald. *Trouw*. Geraadpleegd op 4 september 2023 van <https://www.trouw.nl/opinie/het-belangrijkste-werk-krijgt-het-minste-betaald~bd1ece03/>